
KULTURMILJÖUTREDNING DP SLÄNDAN 45 M.FL.

UPPDRAG: Harnösand, Volontärskolan
FASTIGHET: Harnösand Sländan 45 m.fl.
BESTÄLLARE: Harnösandshus AB
ANSVARIG: Martin Åhrén
DATUM: 2024-11-13

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Administrativa uppgifter	3
Bakgrund och orientering	3
Gällande förutsättningar	4
Detaljplan.....	4
Riksintresse för kulturmiljö.....	4
Platsens historia.....	5
Inventering.....	10
Tomten	10
Volontärskolan.....	12
Vårdhemmet.....	18
Sporthotellet.....	22
Garagelänga 1	23
Garagelänga 2	24
Kulturhistorisk karaktärisering.....	25
Kulturhistorisk värdering	25
Värdebärare	26
Volontärskolans betydelse för riksintresset	27
Analys av platsens förutsättningar	27
Rekommendationer till den fortsatta planprocessen	28

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Kommun	Härnösand
Stadsdel	Norra Brännan
Fastigheter	Sländan 13, 43, 44, 45 och S:2 samt del av Sländan 38 och Ön 2:52
Detaljplan	<i>Sländan 45 m.fl.</i> , dnr. 2024-000064, 2024-05-30 (planbesked)
Fastighetsägare/beställare	Härnösandshus AB
Kontaktpersoner	Göran Albertsson
Uppdragsansvarig	Martin Åhrén, certifierad sakkunnig KUL, nivå K
Uppdragets omfattning	Kulturmiljöutredning
Rapportdatum	2024-11-13

BAKGRUND OCH ORIENTERING

Kvarteret Sländan ligger i stadsdelen Norra Brännan i den nordöstra delen av Härnösand. Här etablerades militär verksamhet vid 1880-talets slut men idag har stora delar av området tagits i anspråk för bostadskvarter.

Härnösandshus avser att möjliggöra nya byggrätter för flerbostadshus samt lägenheter i två av de befintliga husen inom kvarteret. Till följd av att de befintliga byggnaderna pekats ut som kulturhistoriskt värdefulla har Härnösands kommun ställt krav på att en kulturmiljöutredning skall tas fram som underlag och stöd i planarbetet. Hus o Historia har fått uppdraget att göra denna utredning.

Karta över Härnösand med fastigheterna Sländan 13, 43, 44, 45 med flera inringade med svart. Hämtad från www.lantmateriet.se 2024-10-18.

GÄLLANDE FÖRUTSÄTTNINGAR

DETALJPLAN

Den gällande detaljplanen vann laga kraft 2007 med syftet att reglera fastigheterna och användningen av byggnaderna. I den tidigare planen, laga kraft 1966, hade hela området bestämmelsen A – allmänt ändamål. Med den nya planen infördes bestämmelserna B (bostäder), C (hotell/vandrarhem/konferens), H (handel) och U (lager/privatbostad). Volontärskolan belades med en k-bestämmelse för varsamhet: *De karaktärsdrag och värden hos bebyggelsen som angivits i planbeskrivningen skall särskilt beaktas vid ändring.* I planbeskrivningen förtydligas vilka karaktärsdrag som avses:

Befintlig träbyggnad (Volontärskolan) är uppförd i en tidstypisk militär byggnadstradition med kraftfulla detaljer, listverk och panelornamentik. Symmetri och balans i fönstersättningen är specifika särdrag. Byggnadens fasader är förvånansvärt välbevarade och än idag trogna sitt ursprung.

Stenhuset på Sländan 44 har inga skydds- eller varsamhetsbestämmelser i gällande detaljplan.

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖ

I planbeskedet för den nu aktuella detaljplanen (daterat 2024-05-30) framgår att området inte omfattas av den geografiska avgränsningen av riksintresset för kulturmiljö Y21 Härnösand men att det ändå omfattas av formuleringen av det. Planbeskedet citerar Länsstyrelsen Västernorrlands värdebeskrivning för att tydliggöra vad som avses:

Karaktäristiskt för riksintresset Härnösand är de många byggnader som man förknippar med Härnösands mångsidiga roll som förvaltningsstad. Det finns en tyngdpunkt på nyklassicistiska byggnader men mer typiskt är att alla förvaltnings- och institutionsbyggnader representerar sin tids ideal och är uppförda med höga arkitektoniska värden. Flertalet utgör solitärer i stadsbilden omgivna av grönska.

Det kan dock diskuteras huruvida volontärskolan är en förvaltnings- eller institutionsbyggnad eller ej. Mer relevant för riksintresset är den av Riksantikvarieämbetet antagna formuleringen av dess uttryck:

*Domkyrkan från 1856, den märkliga gymnasiebyggnaden ritad av Tempelman och residenset båda från sent 1700-tal, samt andra stifts-, residens-, skol- och **regementsstadens karaktärsbyggnader.** [...]*

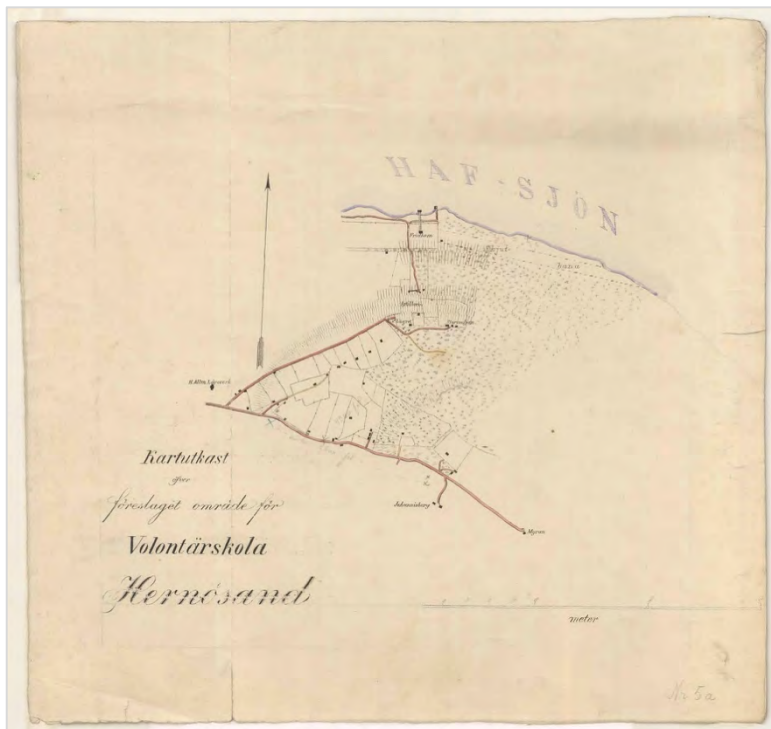

Härnösand med riksintresset markerat med röd skraffering och volontärskolan inringad.
Karta från www.boverket.se 2024-10-23.

PLATSENS HISTORIA

Följande historik bygger på uppgifter ur *Härnösands historia, del III* av Harald Wik (1981), handlingar ur Härnösands plan- och kommunarkiv, Krigsarkivet, Riksarkivet, Västernorrlands museum med flera.

1887 Militären fattar beslut om att en volontärskola skall förläggas i Härnösand. Skolan skulle utbilda 100 frivilliga rekryter till befäl under ledning av cirka femton anställda vid skolan. Staden upplåter ett område på norra delen av Härnön och stockholmsarkitekten Adolf E Melander (1845–1933) anlitas för att göra ritningarna till byggnaderna år 1888. Förslaget, som omfattade kasernbyggnaden, ett exercishus (gymnastiksal), en matsalsbyggnad, utedass, vedbod och ammunitionsförråd, blev dock inte utfört.

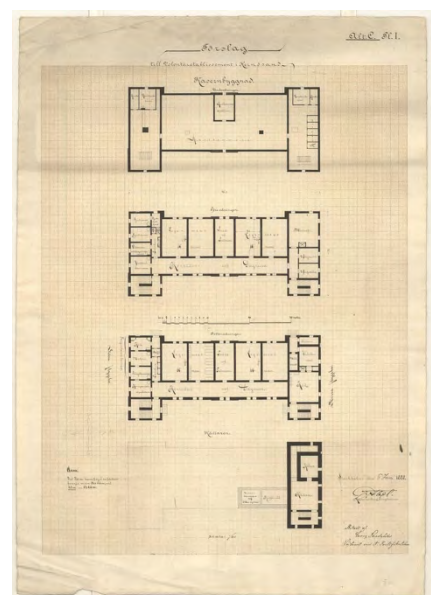
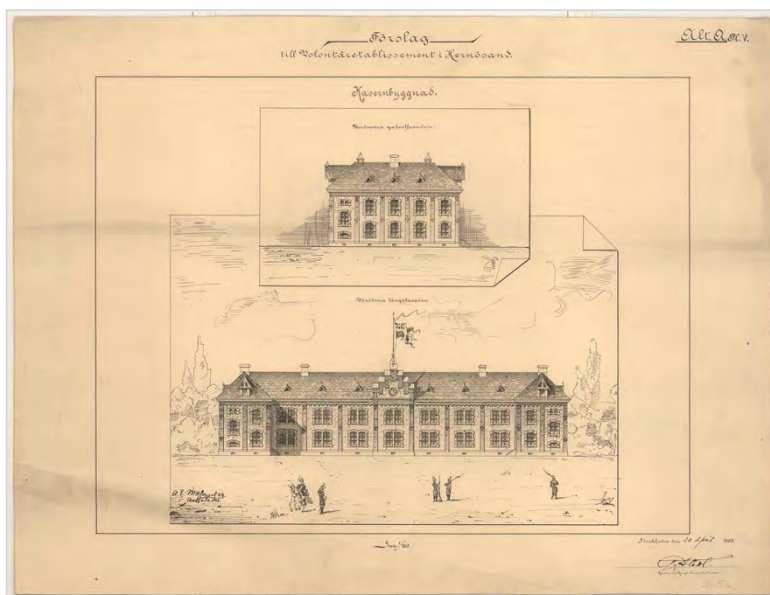

Vänster: "Kartutkast öfver föreslaget område för volontärskola Härnösand" från år 1887. Området på norra Härnön upplåts åt militären av Härnösands stad.

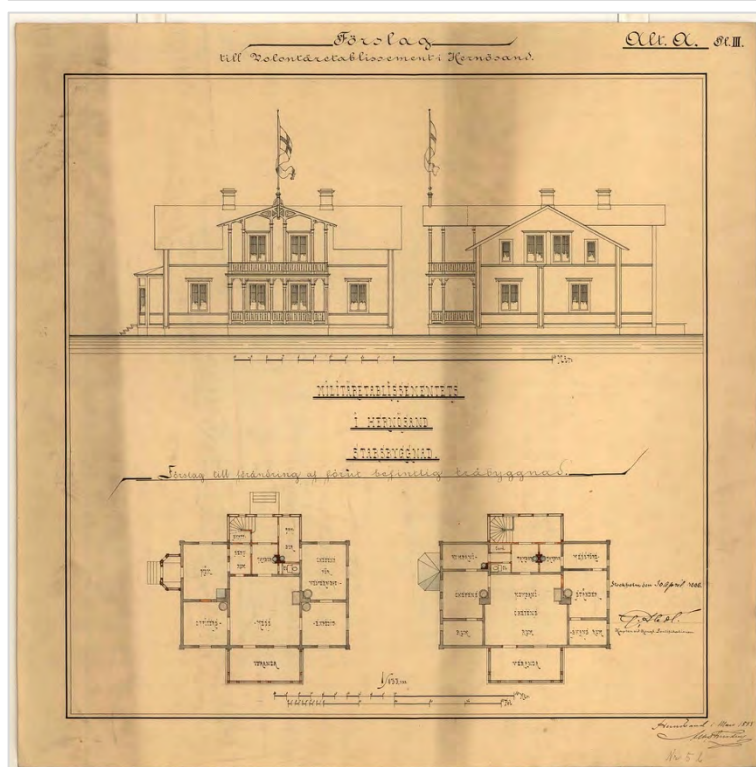
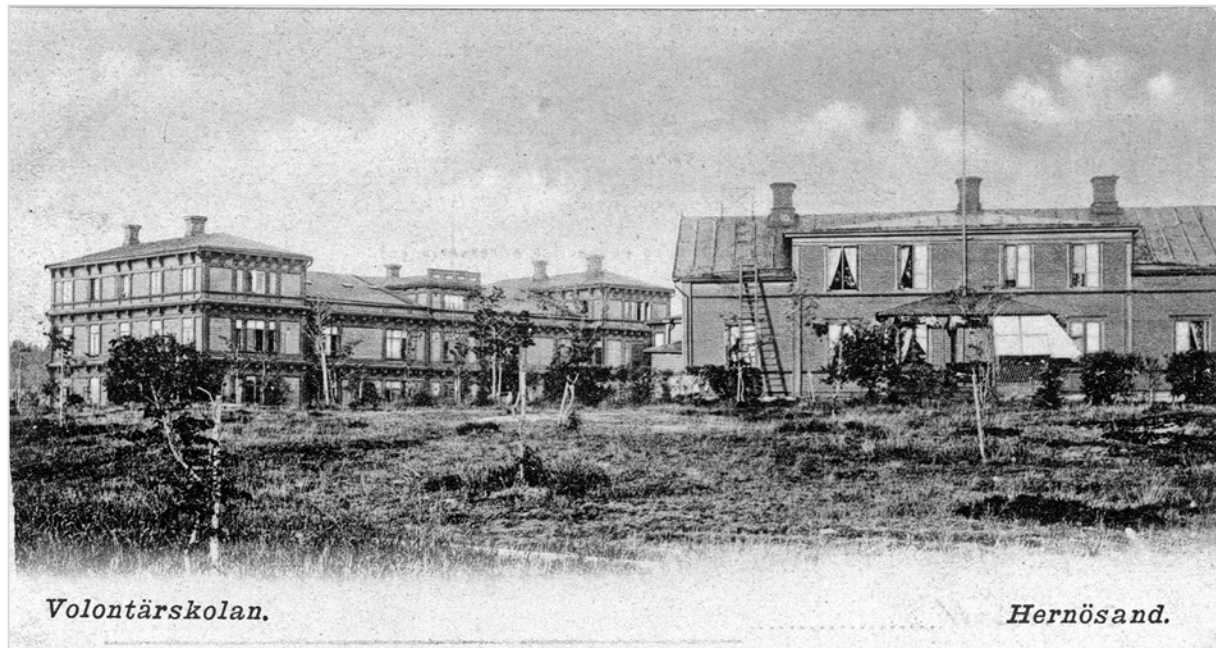
Nedan t.v.: Arkitekten Adolf E Melanders "Förslag till Volontäretablisement i Härnösand" från år 1888. Intentionen var att kasernbyggnaden och de övriga skulle uppföras av tegel och putsas.

Nedan t.h.: Förslag till planlösning i kasernbyggnaden signerat "Georg Svedelius, löjtnant vid K. Fortifikationen". Förslaget överensstämmer till stor del med den planlösning som senare blev utförd.

Ritningar ur stads- och fästningsplaner i Krigsarkivet hos Riksarkivet.

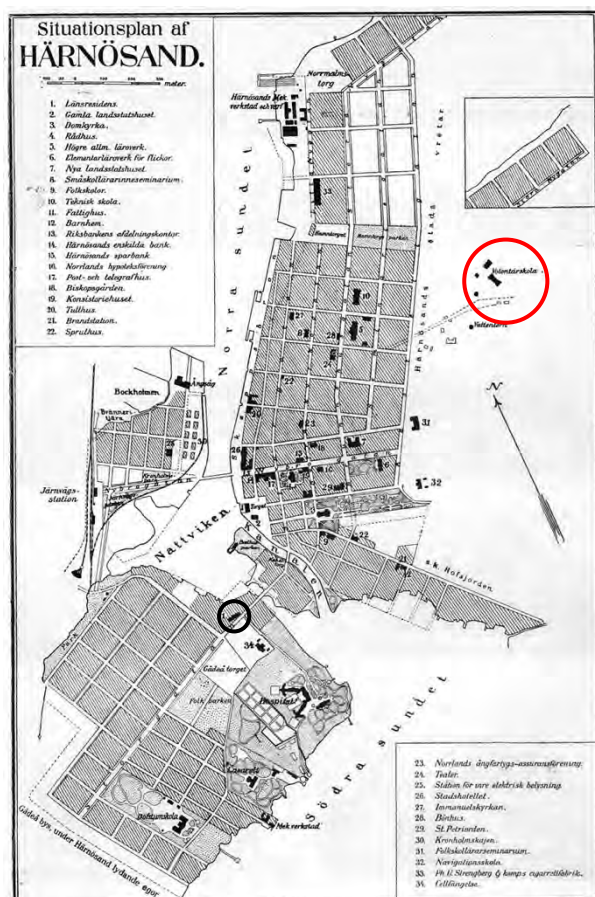
- 1891 En kasernbyggnad, en officersmäss och ett exercishus uppförs efter nya ritningar. Dessutom byggs ett äldre hus på området om och inreds till stabsbyggnad efter 1888 års förslag. Det är dock oklart om Melander fortfarande är ansvarig arkitekt. Påfallande likheter finns i volontärskolans planlösning, men husen byggs av trä istället för sten som i 1888 års förslag.

Ovan: Volontärskolans kasernbyggnad till vänster och officersmässen till höger omkring år 1900. Officersmässen revs på 1970-talet när de nuvarande flerbostadshusen byggdes. Foto: okänd, vykort ur Västernorrlands museums bildarkiv.

Vänster: "Militäretablisementets i Hernösand stabsbyggnad – Förslag till förändring af förut befintlig träbyggnad." från år 1888. Stabsbyggnaden revs omkring 1970. Ritning ur stads- och fästningsplaner i Krigsarkivet hos Riksarkivet.

- 1911 Volontärskolan flyttar när det byggs ett nytt kasernområde för Västernorrlands regemente i Sollefteå. Därefter köper staden volontärskolan med tillhörande byggnader och mark.

Stadens utbredning omkring 1910 med volontärskolan inringad med rött. När militärverksamheten flyttades till Sollefteå och byggnaderna omvandlades till ålderdomshem, eller rättare sagt fattigstuga, hamnade de boende således en bit utanför stadsbebyggelsen. Den tidigare fattigstugan låg i gamla Lasarettet (inringat med svart). Karta ur Nordisk familjebok år 1910.

- 1915 Härnösands fattighus flyttar från gamla lasarettet på Storgatan 1 (står fortfarande kvar) till volontärskolan och döps om till ålderdomshem enligt tidens anda. Volontärskolan byggs delvis om invändigt och alla kakelugnar rivs ut när centralvärme installeras.
- 1931 Ålderdomshemmet byggs ut med ett nytt putsat hus mot sydost. I byggnaden finns ett stort antal enkelrum för boende samt utrymmen för umgänge. En länkbyggnad i en våning binder samman den nya byggnaden med volontärskolan. Ålderdomshemmet börjar nu att kallas för vårdhem (hem för bland annat mentalpatienter).

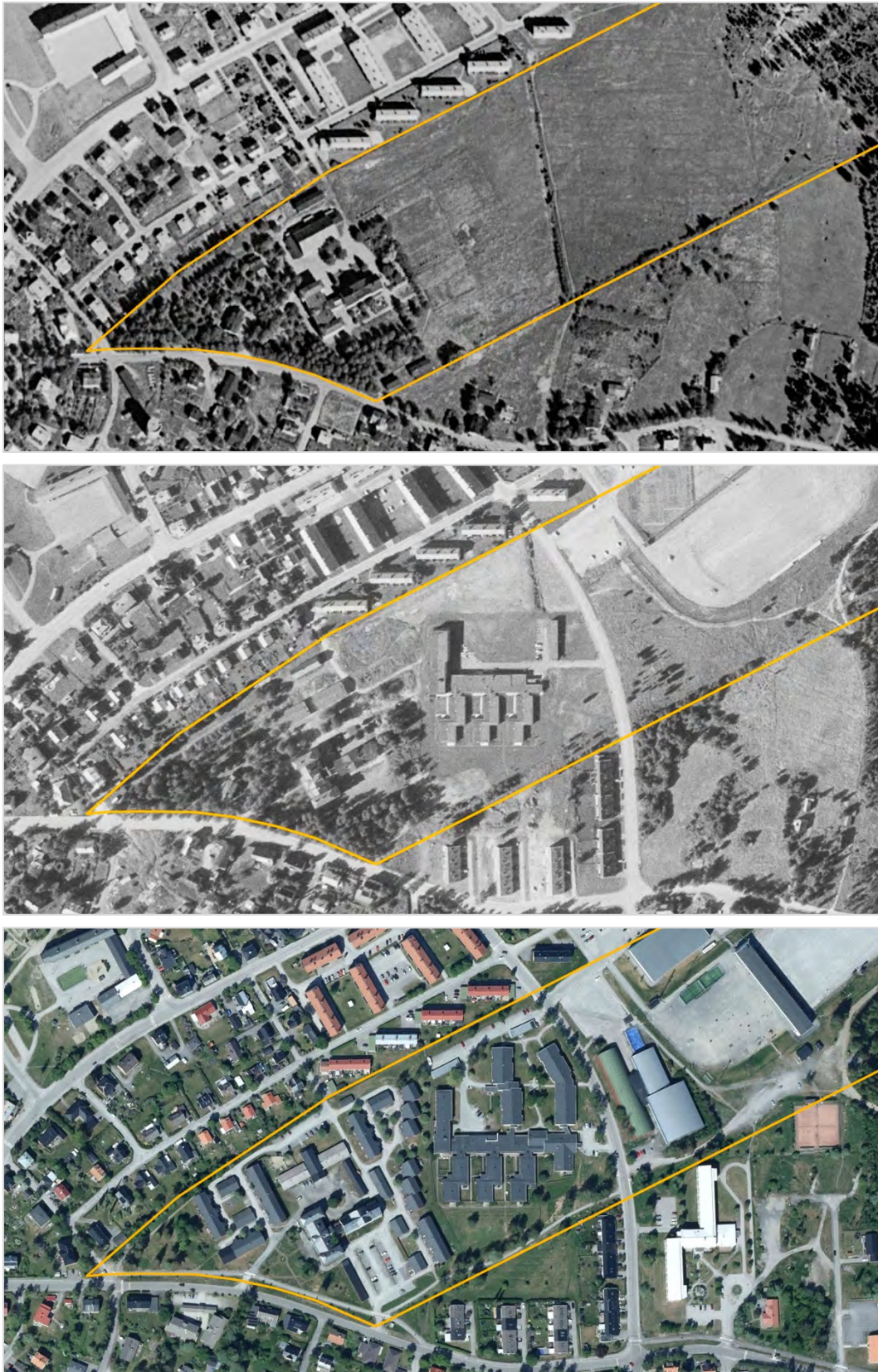

Den före detta volontärskolan till höger och det nya huset till vänster. Årtalet 1931 ovanför entrén markerar nybyggnadsåret. Notera den ljusa färgsättningen av båda byggnaderna samt gallren i vårdhemmets fönster. Foto: okänd, vykort från 1930-talet.

- 1947 En nationell reform genomförs som bland annat skiljer ålderdomshemmen från fattigvården. Med allmän folkpension (beslutad 1946) och bostadsbidrag skulle landets äldre vård upphöra att vara en placering till att bli ett boende för äldre.
- 1950-tal Vårdhemmet läggs ner och ersätts av pensionärsbostäder i linje med 1947 års reform.
- 1962 Statens skola för vuxna flyttar in. Vissa ombyggnader sker under de kommande åren och stenhuset får funktionen som elevhem med gemensamma kök, badrum och sällskapsrum.
- 1970 Exercishuset rivs och på platsen byggs två skolpaviljonger i en våning. Vid samma tid rivs också den tidigare stabsbyggnaden.
- 1971 Vårdhemmets nordöstra gavel byggs till med ett hisschakt.
- 1970-tal Härnögården byggs på volontärskolans ursprungliga område (Sländan 12).
- 1978 Flerbostadshusen på Sländan 38 och 39 uppförs. Officersmässen rivs för att ge plats åt de nya husen på Sländan 38.
- Volontärskolan får en ny entré mot Volontärvägen i sydväst.
- 1988 Länken mellan vårdhemmet och volontärskolan byggs på med en våning för passage mellan de två husen.
- 2002 Statens skola för vuxna uppgår i Nationellt centrum för flexibelt lärande och flyttar ut ur volontärskolan. En privat aktör öppnar byggvaruhandel i byggnaden.
- Skolpaviljongerna byggs till med en gemensam, högre mittendel och inreds till sporthotell i AIK Hockeys regi.
- 2005 Garaget söder om volontärskolan uppförs.
- 2006 Garaget norr om vårdhemmet uppförs.
- 2023 Härnösandshus köper volontärskolan, vårdhemmet och sporthotellet (Sländan 13, 43, 44, 45 och S:2).

Volontärskolan med vårdhemmet till höger och en av garagelängorna i förgrunden. Till vänster om skolan finns en mindre grönyta ("park") i anslutning till Volontärvägen. Alltsammans ägs av Härnösandshus sedan 2023.

Ortofoton som visar områdets utveckling från omkring 1960 (övre), omkring 1975 (mitten) till idag (nedre). Den orange linjen motsvarar den ursprungliga fastighetsgränsen. Notera inslaget av träd längs fastighetens sydvästra gräns mot Volontärvägen. Foton från www.lantmateriet.se 2024-10-24.

INVENTERING

TOMTEN

Beskrivning:	Tomten består i praktiken av tre delområden: en grönyta söder och sydväst om volontärskolan (skyddad i gällande detaljplan), en parkeringsyta söder om vårdhemmet samt en hårdgjord yta/parkeringsplats norr om vårdhemmet. Växtligheten är begränsad till grönytan med undantag för en centralt placerad tall norr om vårdhemmet (skyddad i gällande detaljplan). Det finns dock ingen uppenbar struktur, växtligheten upplevs tvärtom som slumpmässig och vildvuxen. De tre delområdena är alla avgränsade med hus och gator/cykelvägar. Det finns ett påtagligt underhållsbehov inom alla delområden.
Anläggningssår:	1887
Kända förändringar:	1970-tal (Härnögården byggs på volontärskolans tidigare övningsfält och flerbostadshusen byggs på delar av grönytan mot Volontärvägen) 1970- – 2000-tal (parkeringsytan söder om vårdhemmet anläggs och träden på grönytan söder och sydväst om volontärskolan tas bort)
Kulturvärden:	Saknas – låga – höga – mycket höga
Särskilt värdefull enl. PBL:	Nej
Motivering:	Bebyggelsen inom planområdet och volontärskolans ursprungliga område är brokig och inte att betrakta som ett särskilt värdefullt bebyggelseområde. Både de byggda och de gröna strukturerna är starkt förändrade och skogsdungen/grönytan söder och sydväst om volontärskolan är väsentligt mindre än den varit historiskt sett.

Den asfalterade parkeringen söder om vårdhemmet.

Den hårdgjorda ytan/parkeringen norr om vårdhemmet. Här finns en tall placerad nästan som ett traditionellt vårdträd.

VOLONTÄRSKOLAN

Beskrivning:	Volontärskolan är huvudsakligen uppförd av trä med inslag av murade väggar i bottenvåningen. Byggnaden har formen av ett H med ett trapphus i respektive flygel. Stommen är panelklädd och rikligt dekorerad i nyrenässansstil med tandsnittsfriser och fältindelningar på den symmetriska fasaden. Fönstren är två-, fyra- eller sexdelade men majoriteten av dem är utbytta. Ursprungligen fanns det två entrédörrar på respektive flygel men ingen centralt placerad huvudentré. Planen är typisk för kasernbyggnader med korridorer längs ena sidan av huset och logement på den andra. Betydande delar av den ursprungliga fasta inredningen är bevarad men byggnaden är i stort behov av underhåll. Bland annat har felaktiga färgval på fasaden lett till rötskador.
Nybyggnadsår:	1891
Kända ombyggnader:	Ca 1915 (ombyggd till ålderdomshem bl.a. med centralvärme, kök, tvättrum och toaletter) Ca 1931 (sammanbyggd med vårdhemmet) Ca 1950 (inredning av nya toaletter) 1981 (en ny entré tas upp mot Volontärvägen) 1980-tal (fönstren byts ut med några få undantag)
Kulturvärden:	Saknas – låga – höga – mycket höga
Särskilt värdefull enl. PBL:	Ja, bör beläggas med skydds- och varsamhetsbestämmelser (PBL 8:13, 8:14, 8:17)
Motivering:	Volontärskolan är ännu välbevarad med en hög historisk läsbarhet trots förändringar och tillägg. Numera står den dock som en solitär utan sitt ursprungliga sammanhang. Inte desto mindre vittnar den om Härnösands militära historia samtidigt som den är ett karaktärsfullt och miljöskapande inslag i omgivningen.

Den norra flygeln.

Vänster: Den sydvästra fasadens mittparti med 1978 års entré. Ursprungligen fanns ingen entré i detta läge.

Höger: Anslutningen mellan volontärskolan och 1931 års tillbyggnad (vårdhemmet).

Ett av de bevarade ursprungliga utåtgående fönstren (vänster) jämte ett inåtgående så kallat insticksfönster (höger) på den norra flygeln. Indelningen är densamma men de nätta dimensionerna saknas i det högra fönstret.

Vänster: Fasaderna är rikt dekorerade både som helhet och i detaljerna. Exempelvis är träet i den bärande konstruktionen skuret för att inte upplevas som tung och klumpig. Notera skillnaderna mellan det ursprungliga fönstret (vänster) och det utbytta (höger). De gamla karmarna har behållits och nya har monterats med lister för att täcka springor och skarvar. Tidigare öppnades den yttre bågen utåt och den inre inåt. Numera öppnas de kopplade bågarna enbart inåt vilket ökar djupet i fönsternischerna.

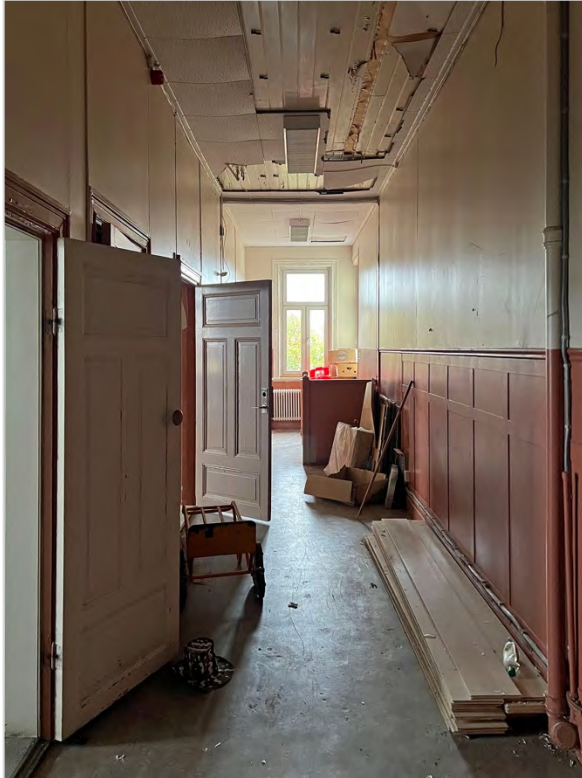
Höger: På den övre våningen har panelen spikats i ett kvadratisk mönster för att skapa variation i fasaderna. Tandsnittsfriserna bidrar starkt till byggnadens karaktär.

En av de bevarade dörrarna till logementen på andra våningen. Fönsterpartierna gav indirekt ljus från fönstren i korridoren utanför. Fönstren, dörren, bröstpanelen och listverket är bevarade sedan byggnaden uppfördes år 1891.

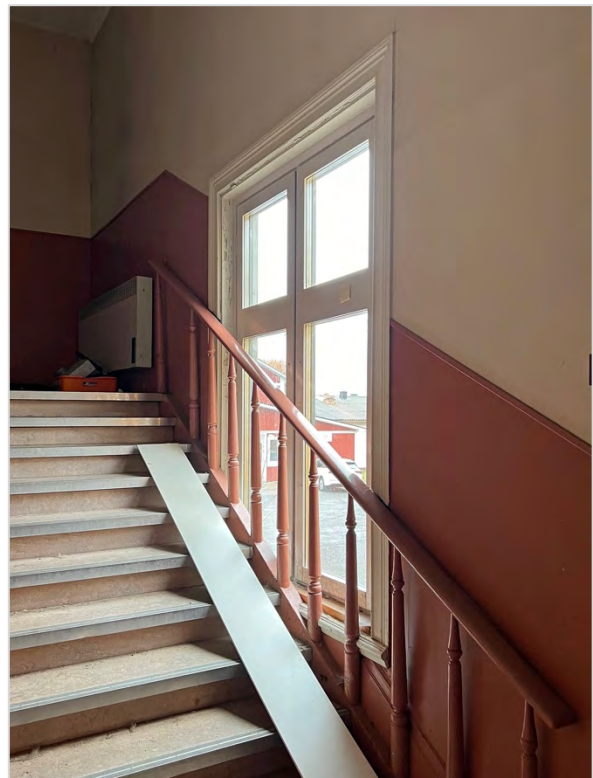
Ett av logementen på andra våningen. Här finns bröstpanelen, fältindelningen av väggarna, pärlsponten i taket och listverket fortfarande kvar sedan år 1891. Kakelugnen försvann tillsammans med de övriga i huset när centralvärme installerades på 1910-talet.

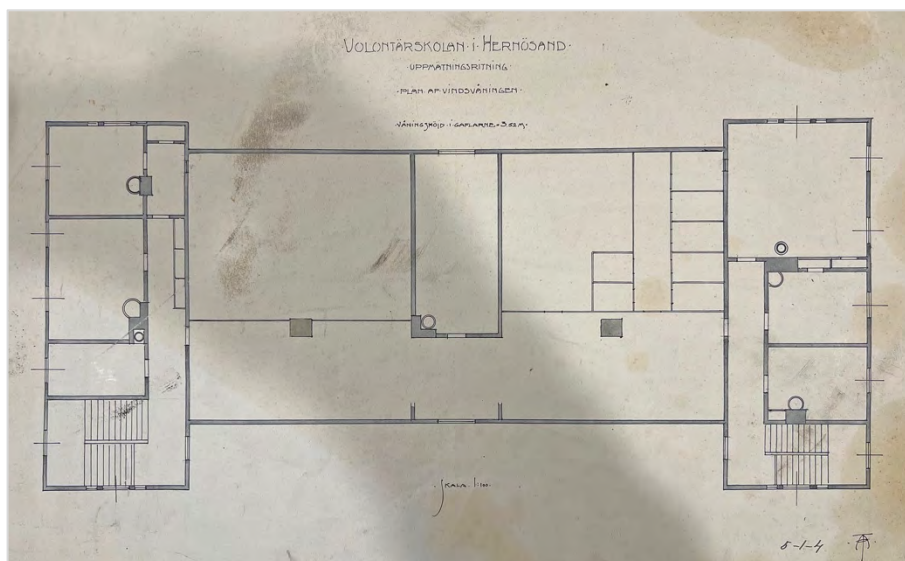
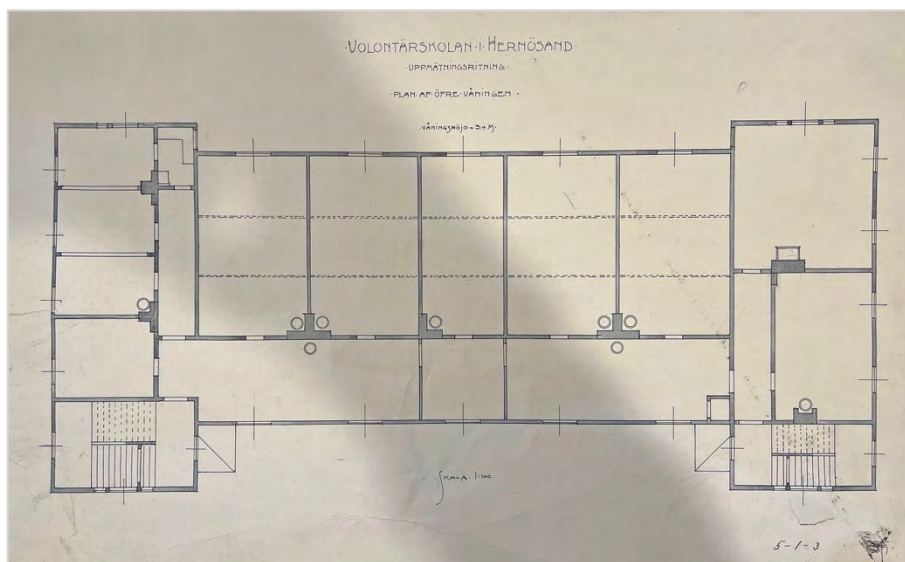
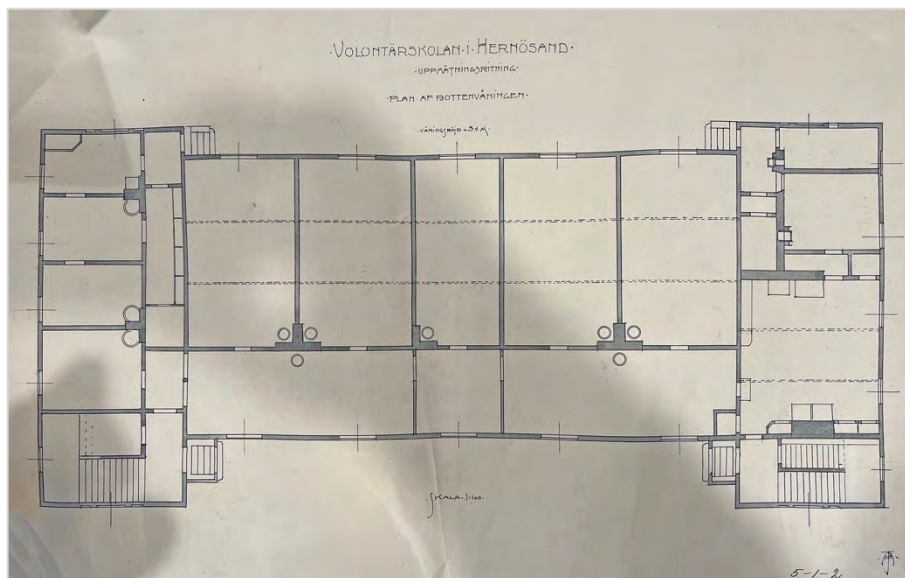
Vänster: En av flyglarnas korridorer på andra våningen. Här finns bröstpanelen, pärlsponten i taket, dörrarna och listverket från år 1891 kvar.

Höger: En del av de murade väggarna på bottenvåningen i norra flygeln. Här fanns ursprungligen volontärskolans häkte (ämnat för rekryterna) och därefter isoleringen när byggnaden blev ålderdomshem.

Exempel på bevarade ursprungliga byggnadsdetaljer. Till vänster en dörr med tillhörande listverk och till höger trappan och trapppräcket i norra flygeln.

Uppmåtningsritningar över volontärskolan från omkring 1911. Dessa bör stämma med byggnadens ursprungliga planlösning då de upprättades inför stadens ombyggnad till ålderdomshem år 1915. Ritningarna hittades i volontärskolan i oktober 2024.

VÅRDHEMMET

Beskrivning:	Vårdhemmet är uppfört på en källare av betong med putsade murar av tegel. Byggnaden har en strikt symmetrisk uppbyggnad i en klassicerande stil med centrerade frontespiser som uppstickande tempelgavlar. Fasaddekorationerna är koncentrerade till takfoten och huvudentrén. På den södra kortsidan finns ett tillbyggt hisschakt klätt med träpanel. Majoriteten av fönstren är rektangulära och två- eller fyrdelade samt utbytta i sen tid, men det finns även bevarade runda på gavlarna. Likaså är de två ursprungliga entrédörrarna utbytta. Planen utgår från ett centralt placerat trapphus med korridorer i mitten av varje våningsplan samt rum längs respektive yttervägg. Byggnaden hade troligtvis en mycket enkel och sparsmakad fast inredning från början, något den fortfarande har. Behovet av underhåll är stort, bland annat har felaktiga färgval på fasaden lett till skador på den under-liggande putsen.
Nybyggnadsår:	1931
Kända ombyggnader:	1962 (vårdhemmet byggs om till elevhem med boenderum och gemensamma funktioner) 1971 (en hiss installeras i ett tillbyggt hisschakt på den södra kortsidan) 1988 (länken till volontärskolan byggs på med en våning) 1980-tal (entrédörrarna och fönstren byts ut med några få undantag)
Kulturvärden:	Saknas – låga – höga – mycket höga
Särskilt värdefull enl. PBL:	Ja, bör beläggas med varsamhetsbestämmelser (PBL 8:14, 8:17)
Motivering:	Trots flera förändringar har byggnaden behållit sin karaktär. Med sin historia vittnar den både om Härnösand stads fattigvård och den mångåriga funktionen som Statens skola för vuxna. Byggnaden är en betydande del av upplevelsen av platsen.

Vårdhemmet sett från parkeringen i nordost.

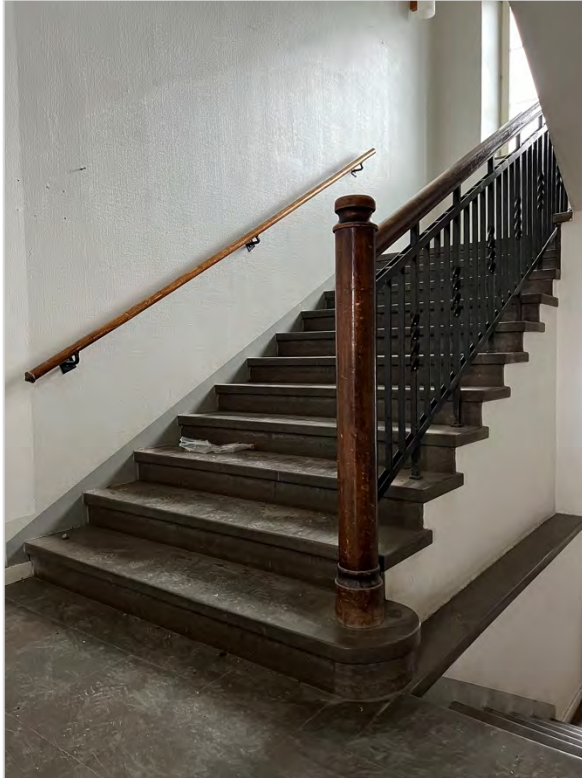
Länken till volontärskolan byggdes på med en våning 1988. Växtligheten i detta läge har bidragit till omfattande skador framförallt på volontärskolans träfasad.

Vänster: Vårdhemmets huvudentré markeras av ett fritt tolkat tempelmotiv. De större fönstren ger ljus åt det bakomliggande trapphuset.

Nedan: Exempel på ett bevarat ursprungligt fönster från år 1931 (vänster) samt ett av dem som blivit utbytt i sen tid (höger). Precis som på volontärskolan öppnas de ursprungliga fönstren utåt medan de utbytta öppnas inåt.

Vänster: Vårdhemmets trapphus är i det närmaste helt intakt från byggåret 1931. Kalksten, smidesjärn och trä är gedigna material som stått sig i nästan 100 år.

Nedan till vänster: Korridorerna på respektive våningsplan sträcker sig genom hela husets längd. De enda dagsljusinsläpp som finns är fönstren i ändarna.

Nedan till höger: Ett av boenderummen i vårdhemmet, ursprungligen avsedda för patienter, därefter elevhem och senast som vandrarhem. Till följd av den ursprungliga funktionen saknades sannolikt fast inredning utöver dörrar och listverk.

SPORTHOTELLET

Beskrivning:	Sporthotellet är resultatet av en sammanbyggnad av två fristående skolpaviljonger i en våning samt en mittendel delvis i två våningar. Byggnaden är uppförd av trä och klädd med träpanel och skivmaterial. Fönster och dörrar är av modern typ och byggnaden är i gott skick.
Nybyggnadsår:	1970 (de två skolpaviljongerna)
Kända ombyggnader:	2002 (ombyggnad till sporthotell genom en sammanbyggnad)
Kulturvärden:	Saknas – låga – höga – mycket höga
Särskilt värdefull enl. PBL:	Nej
Motivering:	Byggnaden är resultatet av ombyggnader och verksamhetsanpassningar i sen tid och har ingen större betydelse för platsens historia och karaktär.

GARAGELÄNGA 1

Beskrivning:	Garage- och förrådslänga i en våning byggd av trä och klädd med träpanel under ett plåtbelt sadeltak. Fönster, dörrar och portar är av modern typ och byggnaden är i gott skick.
Nybyggnadsår:	2006
Kända ombyggnader:	Inga
Kulturvärden:	Saknas – låga – höga – mycket höga
Särskilt värdefull enl. PBL:	Nej
Motivering:	Byggnaden är en konventionell modern garagebyggnad utan större betydelse för platsens historia och karaktär.

GARAGELÄNGA 2

Beskrivning:	Garage- och förrådslänga i en våning byggd av trä och klädd med träpanel under ett plåtbelagt pulpettak. Dörrar och portar är av modern typ och byggnaden är i gott skick.
Nybyggnadsår:	2005
Kända ombyggnader:	Inga
Kulturvärden:	Saknas – låga – höga – mycket höga
Särskilt värdefull enl. PBL:	Nej
Motivering:	Byggnaden är en konventionell modern garagebyggnad utan större betydelse för platsens historia och karaktär.

KULTURHISTORISK KARAKTÄRISERING

Som det framgår i den historiska redogörelsen ovan skapades området kring Sländan för militära ändamål. De två stora kasern- och exercisbyggnaderna avgränsade en öppen grusplan avsedd för de blivande befälens exercisövningar och i områdets nordöstra del kunde enklare fältövningar genomföras. På 1960-talet var denna, den nordöstra delen, fortfarande ett öppet fält. Men med militärens avflyttning och stadens övertagande av fastigheten påbörjades en genomgripande förändring. Först byggdes vårdhemmet på den före detta exercisplanen, senare revs exercis- och stabsbyggnaderna och slutligen även officersmässen. Under samma period byggdes Härnögården på det gamla övningsfältet och strax därefter de två bostadsområdena på vardera sida av volontärskolan. Resultatet har blivit en blandning av historiska verksamheter, byggnadsstilar, byggnadsmaterial och funktioner. Men tydligast är att det ursprungligen glest bebyggda området är förhållandevis tätbebyggt idag, något som framgår av fotografierna på sidan 9.

Den öppna struktur som fortfarande fanns i området vid 1960-talets början har ersatts av en ny i och med tilläggen av Härnögården och bostadskvarteren. Det har medfört att karaktären helt förändrats men även att volontärskolans och vårdhemmets tidigare distanserade placering i förhållande till den omkringliggande bebyggelsen reducerats till några tiotal meter. Tillägget av bebyggelse har därtill minskat inslaget av planterade och öppna ytor väsentligt.

Bebyggelsen är en brokig sammansättning av skilda karaktärer där volontärskolan framstår som den centrala byggnaden, både med sin placering och arkitektur. De kraftfullt dekorerade fasaderna står som en tydlig kontrast till såväl det ljusa putsade vårdhemmet som senare tiders bostadskvarter och sporthotell med faluröda fasader och pappklädda tak. Arkitekturen spänner över hela fältet, från de enkla och stillösa garagelängorna till vårdhemmets tjugotalsklassicism och volontärskolans nyrenässans.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Trots att området genomgått långtgående förändringar sedan det först planerades på 1880-talet har det ännu betydelsefulla kulturvärden. Kulturmiljöns läsbarhet har dock minskat påtagligt och idag är det svårt att förstå platsens historia utan att först få den återberättad. Följden har blivit att de värden som finns är närmare knutna till de enskilda delarna än till helheten. De bevarade äldre byggnaderna står för merparten av de rent fysiska kulturvärdena på platsen. Tillsammans kan de dock berätta en historia som har betydelse för staden Härnösand. Inte minst den om fattigvården och den historiska hanteringen av de människor som sorterades in under denna kategori: de gamla, de fattiga, de föräldralösa barnen, de mentalsjuka och de som på andra sätt uppfattades som avvikande och annorlunda.

Av de många funktioner som funnits på platsen är det militärhistorien och ålderdoms-/vårdhems-epoken som är tydligast tack vare att byggnaderna uppfördes för dessa ändamål. Under den tid som Statens skola för vuxna huserade här gjordes däremot inga tillägg utöver de numera om- och tillbyggda skolpaviljongerna (Sporthotellet). Medan den ursprungliga fastigheten, volontärskolans område, bebyggt och förändrats till oigenkännlighet har den före detta kasernbyggnaden, volontärskolan, och vårdhemmet mycket av sina ursprungliga karaktärsdrag kvar. Därtill är volontärskolan till stor del bevarad både ut- och invändigt. Således finns goda förutsättningar att utveckla dessa byggnader på ett sätt som tillvaratar både karaktärsdragen och de värden som ännu finns kvar. På så vis kan byggnaderna fortsätta att anpassas för nya funktioner i samklang med deras historia.

VÄRDEBÄRARE

För att tydliggöra vilka egenskaper som är av störst betydelse för områdets kulturvärden redovisas här ett antal värdebärare. Dessa kan i förlängningen ligga till grund för eventuella skydds- och/eller varsamhetsbestämmelser i en kommande detaljplan.

- *Volontärskolans roll i stadsbilden* är av stor betydelse för upplevelsen av närområdet.
- *Bebyggelsens hierarkiska ordning* syns både i arkitekturen och färgsättningen. Högst står volontärskolan och därefter vårdhemmet och de övriga byggnaderna i fallande ordning.
- *Grönytan längs Volontärvägen* är en rest av den tidigare skogsdungen men ändå viktig för förståelsen av platsens historiska struktur och utseende.
- *Volontärskolans arkitektur* är medvetet vald för funktionen som militärskola. De rikt dekorerade fasaderna i nyrenässans har få motsvarigheter i Härnösand.
- *Volontärskolans exteriör* är fortfarande välbevarad trots att vårdhemmet byggts till och fönster och dörrar är utbytta.
- *Volontärskolans interiör* är fortfarande välbevarad i stora delar, såväl planlösningen som den fasta inredningen (väggar, tak, invändiga fönsterpartier, dörrar, räcken, listverk m.m.).
- *Vårdhemmets exteriör* är fortfarande välbevarad med avseende på uppbyggnad och indelning samt dekorativa element som listverk och huvudentrés omfattning. Fönstren är utbytta till största del men bevarar den ursprungliga indelningen.
- *Vårdhemmets interiör* är fortfarande välbevarad med avseende på planlösningen och trapphusets fasta inredning.

Mot bakgrund av denna utredning och de värdebärare som redovisas ovan är bedömningen att både volontärskolan och vårdhemmet i flera avseenden uppfyller kriterierna för särskilt värdefull enligt plan- och bygglagens definition. Däremot uppfyller inte området som helhet kriterierna för särskilt värdefullt bebyggelseområde. Volontärskolan representerar en del av den ursprungliga funktionen som militärskola medan de två byggnaderna tillsammans representerar två andra betydelsefulla funktioner i Härnösands historia, den kommunala fattigvården och vuxenskolan.

Baserat på Boverkets tolkning av begreppet särskilt värdefull (BBR 1:2213) är följande egenskaper relevanta för bedömningen:

- Volontärskolan och vårdhemmet tillsammans representerar i egenskap av ålderdoms- och vårdhem (fattigvård) *en tidigare vanlig byggnadskategori som nu blivit sällsynt*.
- Volontärskolan och vårdhemmet *belyser tidigare sociala och ekonomiska villkor, olika gruppers livsvillkor, arkitektoniska ideal och värderingar*.
- Volontärskolan och vårdhemmet är *byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner och verksamheter*.
- Volontärskolan är ett exempel på en *byggnad som präglats av en stark arkitektonisk idé*.
- Volontärskolan och vårdhemmet är byggnader inom Härnösands kommun som *särskilt väl belyser samhällsförhållanden med få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande*.
- Volontärskolan är *uppförd före 1920-talets bebyggelseexpansion och har sin huvudsakliga karaktär bevarad*.

VOLONTÄRSKOLANS BETYDELSE FÖR RIKSINTRESSET

Riksintresset Härnösand är starkt förknippat med stadens utbredning till 1900-talets början, både i geografisk avgränsning och i formuleringen av värdetexten. Den av Riksantikvarieämbetet beslutade beskrivningen lyder så här:

Motivering:

Stifts- och residensstad med mångsidiga förvaltningsfunktioner, framträdande nyklassicistiska karaktärsbyggnader och en bebyggelse som visar den äldsta strandbundna planstrukturen och gradvis utveckling mot allt större regelbundenhet. Som "Norrlands Aten" och Lubbe Nordströms "Öbacka" förknippas Härnösand med en speciell roll i Norrlands historiska utveckling och kulturliv.

Uttryck för riksintresset:

Domkyrkan från 1856, den märkliga gymnasiebyggnaden ritad av Tempelman och residenset båda från sent 1700-tal, samt andra stifts-, residens-, skol- och regementsstadens karaktärsbyggnader. Området Östanbäcken med bevarad oregelbunden planstruktur från 1500-talet och träbebyggelse från tidigt 1800-tal. Den inte helt regelbundna rutnätsplanen i stadskärnan, utvidgningarna på Kronholmen och arbetarförstaden Rotudden som tillsammans representerar stadsbyggnadsutvecklingen under 1700-talets slut och 1800-talet. Hamnmiljöer.

Mot bakgrund av detta skulle volontärskolan kunna betraktas som en av regementsstadens karaktärsbyggnader och därmed vara inkluderad i riksintresseanspråket. Den ligger dock utanför riksintressets nuvarande avgränsning och har därtill förlorat sitt historiska sammanhang som militär utbildningsplats. De tillhörande byggnader som ursprungligen ingick i anläggningen är borta sedan länge och närområdet är idag tätt bebyggt med bostadshus och verksamhetsbyggnader. Således är det bara den tidigare kasernen som ännu vittnar om platsens militärhistoria. Bedömningen är därför att volontärskolan endast har en marginell betydelse för riksintresset. Risker för att riksintresset påtagligt skadas av en ny detaljplan bedöms som närmast obefintlig. Förutsättningarna är dock att detaljplanen inte medger en rivning av volontärskolan eller en bebyggelse vars höjd kan påverka riksintresset visuellt på långt håll.

ANALYS AV PLATSENS FÖRUTSÄTTNINGAR

Det aktuella planområdet har genomgått en rad mer eller mindre omfattande förändringar sedan volontärskolan togs i bruk år 1891. Verksamheter har ersatts av nya vilket lett till nya behov av byggnader och funktioner. Störst förändring har följt av förtätningen av området. Idag ingår de historiska byggnaderna i ett sammanhang som inte fanns tidigare. Därmed är de i högre grad reminiscenser, eller spår, från skilda epoker än delar av en bevarad historisk helhet.

Som byggnader betraktade har både volontärskolan och vårdhemmet fortfarande mycket av sina ursprungliga karaktärer bevarade. Särskilt gäller det volontärskolan med sin kraftfulla och utmärkande arkitektur. De förändringar som gjorts är mindre uppenbara än de som gjorts på det mer återhållsamt gestaltade vårdhemmet.

Ytorna som omger dagens byggnader fungerar i första hand som gator och parkeringsplatser. Spåren av den tidigare skogsdungen mellan Volontärvägen och bebyggelsen har reducerats till en dåligt omhändertagen grönyta utan tydlig funktion endast med något enstaka äldre träd bevarat. Att det tidigare trädbeståndet försvunnit har dock medfört att volontärskolan numera har en mer framträdande roll i stadsbilden längs Volontärvägen. Bostadshuset skymmer till viss del från sydväst men från sydost syns både volontärskolans gavel och vårdhemmet tydligt. Från norr och öster skymmer den befintliga bebyggelsen de båda byggnaderna i det närmaste helt.

Vy längs Volontärvägen från sydväst. Från detta håll är sikten mot volontärskolan begränsad och här blir det också tydligt i vilket sammanhang byggnaden står idag. Närheten till bostadskvarteren är påtaglig.

Som nämnts har de många historiska förändringarna minskat kulturmiljöns läsbarhet på ett högst påtagligt sätt. Bärarna av platsens unika historia är de två äldsta byggnaderna, volontärskolan och vårdhemmet. Övriga byggnader samt den omgivande miljön är tidstypiska och på inget sätt representativa för just denna plats. Miljön som helhet ger dock inte uttryck för vare sig den militära epoken eller ålderdomshems-/vårdhemsepoken. Särskilt då båda dessa verksamheter baserades på att platsen låg en bit utanför stadskärnan. Idag är området helt integrerat i stadens centrumnära bostadsområden.

Följden av den historiska utvecklingen är att området har en låg känslighet för förändringar. Tillägg av ytterligare byggnader bedöms vara möjligt sett både till stadsbilden och kulturmiljön som helhet. De byggnader som inte bidrar till områdets karaktär, sporthotellet och de två garagelängorna, kan med fördel rivas för att ersättas av byggnader som i högre grad anpassats till platsen. De två karaktärsskapande byggnaderna, volontärskolan och vårdhemmet, bör däremot bevaras och beläggas med reglerande bestämmelser i en ny detaljplan. Tillägg av exempelvis balkonger eller ytterligare entréer bör dock kunna tillåtas för att möjliggöra ett långsiktigt hållbart innehåll och därmed ett långsiktigt bevarande.

REKOMMENDATIONER TILL DEN FORTSATTA PLANPROCESSEN

Följande rekommendationer baseras enbart på den befintliga kulturmiljön, dess karaktär och värden. Avvägningar måste göras mot andra krav, behov och förutsättningar. Föreslagna strukturer och gestaltningsidéer skall betraktas som vägledande om målsättningen med en ny detaljplan är att utveckla platsen men samtidigt ta till vara och bygga vidare på de kulturhistoriskt värdefulla egenskaper som identifierats i denna utredning.

- Volontärskolan ingår numera i ett tätt bebyggelseområde men har ännu stor miljöskapande betydelse sett från sydväst, söder och sydost. Byggnadens öppna placering mot Volontärvägen bör värnas.

- Vårdhemmets placering i vinkel till volontärskolan bör vara utgångspunkten för en ny bebyggelsestruktur inom planområdet. Eventuella nya byggnader bör placeras parallellt med vårdhemmet i vinkel till volontärskolan.
- Eventuella nya byggnader bör underordna sig volontärskolan avseende volym och höjd. Exempelvis bör intenock- och takfotshöjderna vara högre. Däremot kan ett övre våningsplan inredas med fönster i form av takkupor i takfallen.
- Gestaltningen av nya byggnader bör likaså vara underordnad volontärskolan. Genom att ta upp trä som fasadmateriäl och den röda färgsättningen som finns i närområdet kan volontärskolan behålla sin historiska roll som huvudbyggnad inom området. Ett annat alternativ är ljusa putsade fasader som anspelar på vårdhemmet. På så vis skulle ett nytt sammanhang kunna skapas i en ny struktur kring gemensamma gårdsbildningar, skild från volontärskolan.
- Tillägg av exempelvis nya balkonger eller entréer på volontärskolan och vårdhemmet bör anpassas så att de stil- och materialmässigt infogar sig i respektive byggnad.
- Volontärskolan bör även fortsättningsvis vara en självständig byggnad genom en avvikande färgsättning.
- För att bibehålla volontärskolans karaktär bör dess fasta inredning vara utgångspunkten för den invändiga gestaltningen åtminstone i gemensamma utrymmen, företrädesvis genom återbruk, annars som nyproduktion.

PROTOKOLL

Uppdrag	Färgundersökning Volontärskolan
Fastighet	Härnösand Sländan 45 m.fl.
Stadsdel	Norra Brännan
Kommun	Härnösand
Fastighetsägare	Härnösandshus AB
Kontaktperson	Göran Albertsson

FÄRGUNDERSÖKNING

Närvarande	Konservatorerna Lotta Näckter och Eva Körberg Mårtensson
Protokollansvarig	Eva Körberg Mårtensson
Datum	2025-02-07

Ovan bilder. Under pågående färgundersökning, Volontärskolan.

Med utgångspunkt från *KULTURMILJÖUTREDNING DP SLÄNDAN 45 M.FL* av Martin Åhrén, Hille Hus och Historia AB, har en mindre färgundersökning gjorts av konservatorerna Lotta Näckter och Eva Körberg Mårtensson. Med syfte att finna äldre färgskikt, som kan bidra och vara stöd i en framtida färgsättning av byggnaden.

Färgundersökningen gjordes okulärt från marknivå, via skrapning med skalpell, lösningsmedel och fotografering. Grå skikt på listverk och fasad kopplades samman med ett NCS nummer som enbart ska ses som angivelse om ton på kulör och inte som en exakt färg. Vidare utredning om eventuell annan färgsättning kommer krävas oavsett nedan färgundersökning.

Undersökta ytor: Fönsterbågar, listverk och panel. Vid en framtida ommålning rekommenderas dock ytterligare färgundersökning högre upp på fasaden, när en ställning är rest.

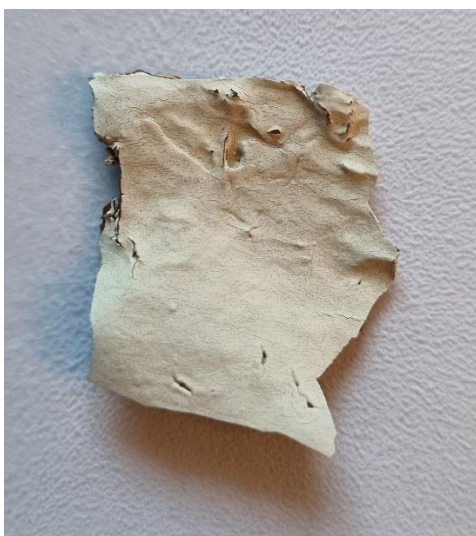
Ovan bild. Detalj av fasad med starkt nedbrutna färgskikt.

Sammanfattning

- Äldre fönsterbågar har fragment av engelskt röda toner, en underliggande brunröd ton och en ljusare röd ytterst.
- Befintliga vitmålade listverk har en underliggande grå färg. NCS 2502-Y.
- På listverk med utsirade detaljer, noterades dekormålade fyrkanter i svart ton. Dock fanns inte detta måleri genomgående, då dessa fyrkanter på andra ställen inte var plana utan spetsiga och med det inte lämpliga för ett dekormåleri.
- Befintlig grön fasadfärg har en underliggande ljus gråvit färg. NCS 1002-Y.

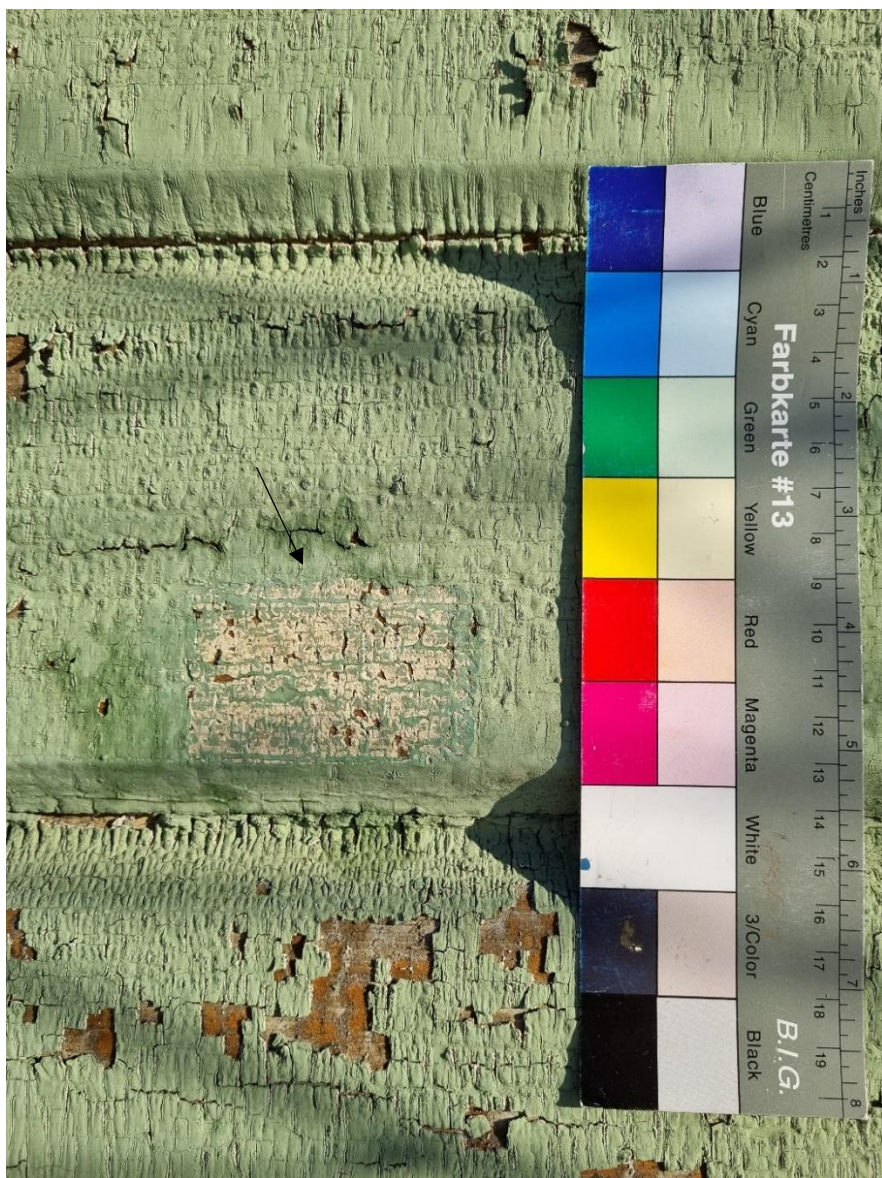
Ovan bilder. Jämförelse NCS karta och framskrapat måleri samt svartmålad fyrkant på dekorerat listverk.

Ovan bilder. Fönsterkarm med fragment av engelskt rött. En underliggande brunröd ton och en ljusare röd ytterst. Samt en färgflaga med befintligt måleri i vit ton samt baksida med fragment av färg i engelskt rött.

Ovan bild. Grå ton på listverk. NCS 2502-Y.

Ovan bild. Ljus gråvit ton på fasad. NCS 1002-Y.

Protokoll sammanställt av Eva Körberg Mårtensson, Mittkonservator 2025-02-10.

Mittkonservator Eva Körberg AB
 Neptunigatan 11B
 852 43 Sundsvall
 Mobil 070 626 51 14
 Org.nr 559160-7246

FÄRGUNDERSÖKNING VOLONTÄRSKOLAN HÄRNÖSAND